Anlatma (Konuşma ve Yazma) Süreçleri: Masal/ Şiir Üretimi, Sözlü Performans ve Türkçede Ses Olayları

Sözün Ezgisi temasında incelenen koşuk, ilahi, türkü ve masal türlerinin ritim ve ahenk özelliklerini yazılı ve sözlü anlatımında kullanır. · Döşeme (tekerleme), asıl olay ve dilek bölümlerini içeren özgün bir masal kurgular ve vurgu, tonlama, beden dili uyumuyla sunar. · Metin üretim sürecinde Türkçedeki ses olaylarını (ünlü düşmesi, daralma, yumuşama, benzeşme, türeme) ve yazım kurallarını doğru uygular.

HATIRLAYALIM

- Masal planı Döşeme (tekerleme), Olay (serim-düğüm-çözüm) ve Dilek ('Gökten üç elma düştü...') bölümlerinden oluşur.
- Ünlü olayları: Ünlü düşmesi (gönlü, uyku, kavşak, kahvaltı) ve ünlü daralması (bekliyor, diye, yiyen, niye; 'ağlayacak' daralmaz!).

1 EŞLEŞTİRME

Masal bölümlerini ve Türkçedeki temel ses olaylarını açıklamalarıyla eşleştiriniz.

GELENEKSEL MASAL PLANI VE PERFORMANS

1. Döşeme	2. Olay Bölümü	3. Dilek Bölümü	Sözlü Sunum
Tekerleme ile giriş	İyilik-kötülük çatışması	Gökten üç elma düştü	Vurgu, tonlama, mimik

[c] 1. Döşeme Bölümü
[b] 2. Ünsüz Yumuşaması
[a] 3. Ünsüz Benzeşmesi

a) Sert ünsüzle biten sözcüğe gelen c, d, g eklerinin ç, t, k'ye sertleşmesi
b) p, ç, t, k ile biten sözcüğün ünlüyle başlayan ekle b, c, d, g/ğ olması
c) Masalın başında dinleyiciyi hazırlamak için söylenen tekerleme bölümü

2 DOĞRU MU, YANLIŞ MI?

Ses olayları ve sözlü anlatımla ilgili ifadeleri Doğru/Yanlış olarak belirleyiniz.

ÜNSÜZ OLAYLARI: YUMUŞAMA, BENZEŞME, TÜREME

Ünsüz Yumuşaması	Ünsüz Benzeşmesi	Ünsüz Türemesi
p, ç, t, k -> b, c, d, ğ	Fıstıkçı Şahap + ç, t, k	Tek hecelide ikizleşme
ağacı, kalbi, giden	seçkin, 1923'te, atkı	affetmek, hissi, sırrım

	D	Y
"Affetmek, reddetmek" gibi birleşik fiillerde ünsüz türemesi olduğundan bitişik yazılır.	☑	☐
"Ağlayacak, anlamayan" kelimeleri "ağlıyacak, anlıyan" şeklinde daraltılarak yazılır.	☐	☑
"Çember, pembe, tembel" kelimelerinde dudak ünsüzleri benzeşmesi (n->m) vardır.	☑	☐
"Beşer, altmışar, yetmişer" üleştirme sayılarındaki 'ş' harfi kaynaştırma ünsüzüdür.	☐	☑

3 ÇOKTAN SEÇMELİ

Aşağıdaki altı çizili sözcüklerin hangisinde 'türetilirken (yapım eki alırken) ünlü düşmesi' vardır?

ÜNLÜ DÜŞMESİ TÜRLERİ (HECE DÜŞMESİ)

Çekim ve Yapım Eki Alırken	Birleşik Kelime Oluşurken (Aşınma)
Çekim eki: boyun-u -> boynu, ömrün	kahve + altı -> kahvaltı, cumartesi
Türetilirken: uyu-ku -> uyku, kavşak	kayın + ana -> kaynana, ne + için -> niçin

(A) Yolcular yoğun trafikte kavşağı dönmekte zorlandı.
(B) Çocuk annesinin omzuna başını yaslayıp uyudu.
(C) Bu şehrin dar sokaklarında çocukluğum geçti.
(D) Soğuktan burnu kıpkırmızı olmuştu.

4 KISA CEVAP

"Gideceği yoldan uzaklaşırken sırrı kimseye diyecek gücü kalmamıştı." cümlesindeki ses olaylarını (3 kelime) yazınız.

ÜNLÜ DARALMASI VE YAZIM TUZAĞI

Daralma Olanlar (-yor ve de-/ye-)	Daralma OLMAYANLAR (Yazım Tuzağı!)
bekle-yor -> bekliyor, ağlıyor	anla-y-acak -> anlayacak (anlıyacak YANLIŞ)
de-y-e -> diye, ye-y-en -> yiyen, niye	başla-y-an -> başlayan, ağlayarak

gideceği: ünsüz yumuşaması (t->d, k->ğ); sırrı: ünsüz.

5 ÇOKTAN SEÇMELİ

"Hissettiğimiz bu mutluluk, yıllarca süren sabrın hakkıydı." cümlesinde hangi ses olayı YOKTUR?

(A) Ünsüz türemesi
(B) Ünsüz benzeşmesi ve yumuşaması
(C) Ünlü daralması
(D) Ünlü düşmesi

6 TABLOYU TAMAMLA

Verilen sözcüklerin kök/ek analizini ve içerdikleri ses olaylarını gösteren tablodaki boşlukları tamamlayınız.

Sözcük	Kök / Ek Açılımı	Görülen Ses Olayı
ayrıntı	ayır- + -ıntı	Ünlü düşmesi (Türetilirken)
seçkin	seç- + -gin	Ünsüz benzeşmesi (Sertleşmesi)
kalbinde	kalp + -i-n-de	Ünsüz yumuşaması (p -> b) ve kaynaştırma
niye	ne + -y-e	Ünlü daralması ve kaynaştırma

7 ÇOKTAN SEÇMELİ

Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde 'ünlü daralması' YOKTUR?

DİĞER SES OLAYLARI VE KURALLAR

Kaynaştırma	N-B Çatışması	Ulama (Ahank)
y, ş, s, n harfleri	Dudak ünsüzü benzeşmesi	Ünsüz + Ünlü bağlama
su-y-u (beş-er köktedir!)	pembe, çember, saklambaç	dün_akşam, Mehmet_Akif

(A) Bekliyor (bekle-yor)
(B) Görünüyor (görün-üyor)
(C) Diyecek (de-y-ecek)
(D) Yiyen (ye-y-en)

8 BOŞLUK DOLDURMA

Cümlelerdeki boşlukları uygun dil ve edebiyat kavramlarıyla tamamlayınız.

kaynaştırma | redif | dilek | ulama

1. Ünsüzle biten kelimeden sonra ünlüyle başlayan kelime geldiğinde bağlanarak okunmasına ulama denir.
2. Masalların sonunda 'Gökten üç elma düştü...' kalıp sözünün söylendiği bölüme dilek bölümü denir.
3. Türkçede iki ünlü arasına giren y, ş, s, n ünsüzlerine kaynaştırma harfleri denir.

9 AÇIK UÇLU · DÜŞÜN

"Kaybolan kuzusunu keskin kayalıklarda bekliyordu." cümlesindeki üç kelimede görülen ses olaylarını açıklayınız.

BİRDEN FAZLA SES OLAYI İÇEREN KELİMELER

kaybolan (kayıp + olan)	hissettiğimiz (his + et-dik-imiz)
1) ı ünlüsü düştü -> Ünlü Düşmesi	1) s türedi -> Türeme | 2) t -> Benzeşme
2) p -> b oldu -> Ünsüz Yumuşaması	3) k -> ğ oldu -> Ünsüz Yumuşaması

kaybolan (kayıp+olan): ünlü düşmesi ve ünsüz yumuşaması; keskin.

10 SIRALAMA

Geleneksel bir masalı kurgulayıp sınıfta sözlü olarak sunma aşamalarını sıraya diziniz.

MASAL YAZMA VE SUNMA SÜRECİ

1. Döşeme Yazımı	2. Olay Kurgusu	3. Dil Denetimi	4. Sözlü Sunum
Ahenkli tekerleme kur	Kahraman ve çatışma	Ses ve yazım kontrolü	Tonlama ve beden dili

3 Masalı 'Onlar ermiş muradına, gökten üç elma düştü...' dilek kalıbıyla tamamlama ve yazımı denetleme
1 Masalın girişinde dinleyicinin ilgisini çeken ahenkli bir döşeme (tekerleme) yazma
2 Belirsiz zaman ve mekânda iyilik-kötülük çatışmasına dayalı asıl olay örgüsünü kurma
4 Vurgu, tonlama, duraklama ve beden dilini etkin kullanarak masalı dinleyicilere sunma

11 EŞLEŞTİRME

Örnek kelimeleri içerdikleri ses olayıyla doğru şekilde eşleştiriniz.

ÖRNEK KELİME SES OLAYI ANALİZİ

kavşak / uyku	diye / bekliyor	seçkin / 1923'te	hissi / hakkım
Türetilirken ünlü düşmesi	Ünlü daralması	Ünsüz benzeşmesi	Ünsüz türemesi

b 1. uyku (uyu-ku) / kavşak (kavuş-ak)
a 2. kahvaltı (kahve+altı) / nasıl (ne+asıl)
c 3. ağaca (ağaç-a) / giden (git-en)

a) Birleşirken gerçekleşen Ünlü Aşınması (Düşmesi)
b) Türetilirken gerçekleşen Ünlü Düşmesi
c) Ünsüz Yumuşaması (Değişimi)

12 ŞİFRELİ KELİME

İpuçlarından yararlanarak kavramları yazınız ve masalın başında tekerleme söylenen bölümü bulunuz.

Masalın sonunda iyi temennilerin yer aldığı kapanış bölümü — D İ L E K
Türkçede ahenk için hece sayılarının eşitliği (Hece ...) — Ö L Ç Ü
İslamiyet öncesi Türk edebiyatında kopuzla söylenen şiir — K O Ş U K
Sözün müzikal akışı, ritmi ve kulağa hoş gelen tınısı — E Z G İ
Tek kişilik geleneksel Türk hikâye anlatıcısı — M E D D A H
Döşeme bölümünde söylenen ses tekrarlı kalıp söz — T E K E R L E M E

Turuncu kutulardaki harfler yukarıdan aşağıya:
DÖŞEME